

Sprookjes in de maak

Uit de verzamelpraktijk van Dam Jaarsma

Eric Venbrux*

'Die Archive enthalten nicht, was die Informanten selbst für wichtig gehalten haben, sondern statt dessen das, was die Forscher an Erinnerungen verlangt haben, und je älter die Erinnerungen waren, um so besser.'

Ingrid Nordström¹

In het volksverhalenonderzoek heerst een trend om terug te keren naar de archieven met als doel het oudere volksverhalenmateriaal te contextualiseren.² Bij de collecties die in de twintigste eeuw door geïnstitutionaliseerde volksverhaalarchieven zijn aangelegd doet zich volgens Arvidsson echter het probleem voor dat het materiaal vaak veel minder gegevens over de context bevat dan in oudere verzamelingen het geval was. De latere verzamelaars gingen selectiever te werk, zegt hij, want ze wisten tamelijk nauwkeurig 'waar ze naar op zoek waren'.³

In de jaren zestig en zeventig liet het Volkskundebureau (Meertens Instituut) volksverhalen optekenen door een twintigtal regionale verzamelaars. Het project onder leiding van J.J. Voskuil resulteerde in een archief met ruim 32.000 teksten van sprookjes, sagen en anekdoten. Dam Jaarsma (1914-1991), een van de verzamelaars voor het Volkskundebureau, leverde bijna de helft van het totale aantal volksverhalen. De collectie Jaarsma geldt als een van de grootste verzamelingen van volksverhalen van Europa.⁴ Een collectie verhult haar ontstaansgeschiedenis, waardoor ten onrechte de neiging bestaat de collectie als op zichzelf staand te beschouwen.⁵ Om inzicht te krijgen in het archiefmateriaal dienen we te weten hoe de collectie tot stand gekomen is. De vraag luidt nu waar de verzamelaar en het Volkskundebureau eigenlijk naar op zoek waren.

De verzamelaars kregen de instructie volksverhalen op te tekenen 'uit de volksmond'. Het moest daarbij gaan om 'authentieke' ofwel 'echte' volksverhalen, die uitsluitend

*

Ik dank Léon Buskens, Jurjen van der Kooi en de (gast)redactie voor hun commentaar en waardevolle suggesties.

¹

Nordström 1991, 497.

²

Holbek 1992.

³

Arvidsson 1995, 359.

⁴

Leeuwarder Courant, 7-9-1989.

⁵

Clifford 1988, 229.

uit de mondelinge overlevering afkomstig waren. Overeenkomstig een lange traditie in de volkskunde zouden deze verhalen weldra voorgoed verloren gaan. Alleen op het platteland waren nog oudere mensen te vinden die de 'echte' volksverhalen in hun herinnering bewaarden. De verzamelaars hadden tot taak om met behulp van een lijst met verhaalmotieven en -typen deze mensen in de eigen streek op te zoeken en voor zover mogelijk de volksverhalen aan hen te ontlokken. Opdat de verzamelaars de verhalen die ze verteld kregen zo nauwgezet mogelijk zouden weergeven, werd hun geadviseerd om zichzelf als 'een bandrecorder' te beschouwen.⁶ De op schrift gestelde teksten, die nu bij het Meertens Instituut berusten, dragen het stempel van 'volksverhalen'.

In hoeverre zijn deze 'geschreven artefacten'⁷ een objectieve weergave van vertellingen? Fungeerden de verzamelaars simpelweg als een doorgeefluik van verhalen, zoals het beeld van een bandrecorder suggereert? En in hoeverre strookt bijvoorbeeld de tekst van een sprookje in het archief met wat mensen (misschien) ooit vertelden? De gestolde vertelling in het archief is een weergave van een éénmalige voordracht op verzoek en wel in een heel specifieke context. Het initiatief lag bij de optekenaar. De verzamelaar moest niet alleen zien te bepalen waar een bepaald verhaal begon en eindigde, maar was in principe ook alleen geïnteresseerd in 'echte' volksverhalen. Het laatste viel niet altijd gemakkelijk vast te stellen. In 1962 uitte bijvoorbeeld de verzamelaar Sietze Keuning zijn zorg of de volksverhalen van een bepaalde informant wel 'echt' genoeg waren. Hij rapporteert aan Voskuil: 'Een bezwaar was, dat hij niet zo echt "volks" de verhalen kon weergeven, als sommige oude wijfjes dit konden, en, dat ik bij ieder gegeven er naar moest vragen, of dit in dat bepaalde dorp verteld werd. Ook wijs ik er telkens op, dat ze vooral niet iets moeten vertellen, wat ze gelezen hebben.'⁸

Het criterium van echtheid en de daarmee verbonden notie van authenticiteit hebben een belangrijke rol gespeeld in het volksverhalenonderzoek. Deze begrippen zijn echter op zijn zachtst gezegd problematisch geworden.⁹ Het certificaat van echtheid werd namelijk niet door de vertellers zelf, maar door de volkskundigen uitgedeeld. Met het bepalen, selecteren of decontextualiseren en indelen van wat 'echte' volksverhalen waren, schiepen volksverhaalonderzoekers het object van hun vak en daarmee hun discipline (zoals antropologen dat op hun manier ook

6

Zie verder ook Voskuil 1979; Dekker 1978.

7

Clifford 1988, 248.

8

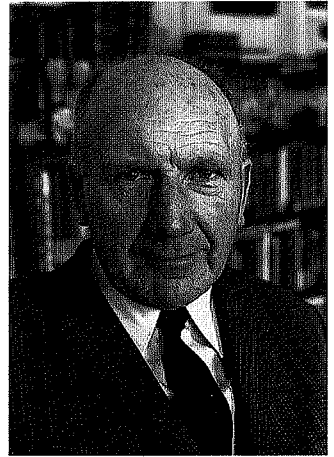
28-4-1962. De 'amateur' volkskundige zag zich weliswaar verzekerd van professionele begeleiding vanuit het Volkskundebureau, maar toch was hij er niet helemaal gerust op. Enkele weken daarvoor had Voskuil hem het volgende medegedeeld: 'Weest ervan verzekerd dat wij alle binnen komende verslagen met arendsogen bezien en dat er, zodra er iets is dat wij anders zouden willen, direct een brief de deur uit gaat. Hoort u niets dan zijn wij tevreden' (6-4-1962). Tenzij anders vermeld verwijzen de dateringen hier naar brieven in de correspondentie met verzamelaars. Deze correspondentie berust in het archief van het Meertens Instituut.

9

Zie Dégh 1995; Kirshenblatt-Gimblett 1988; Stewart 1991; Abrahams 1993; Briggs 1993. Recent verscheen van de hand van Regina Bendix de studie *In Search of Authenticity. The Formation of Folklore Studies* (Madison 1997), die helaas via de boekhandel nog niet leverbaar was.

deden¹⁰). In Nederland zijn amateurs of liefhebbers de belangrijkste toeleveranciers geweest van volksverhalenmateriaal. Toch weten we nog betrekkelijk weinig over hoe een verdienstelijke en imposante verzamelaar als Dam Jaarsma te werk ging. Wat dreef eigenlijk deze man om zoveel volksverhalen te verzamelen?

‘Waarom Jaarsma juist zo gefascineerd is door het volksverhaal is niet bekend’, zegt Van der Kooi, ‘Wanneer hij zoiets als uitgangspunten formuleert noemt hij er eigenlijk maar één: de noodzaak om een verdwijnende volkscultuur te documenteren voordat het te laat is’.¹¹ Het is een oogmerk dat hij deelde met de volkskundigen. In deze bijdrage wil ik eerst schetsen hoe Jaarsma’s belangstelling zich ontwikkelde en hoe hij een succesvol verzamelaar van volksverhalen werd. Vervolgens komen zijn verzamelactiviteiten voor het Volkskundebureau aan bod. Tenslotte kom ik terug op de kwestie van authenticiteit en echtheid met betrekking tot het sprookjesmateriaal.

▲
A.A. Jaarsma.
(© *Leeuwarder Courant*)

De romantiek van de Wouden

Dam Jaarsma (1914-1991) groeide op in een boerengezin in Oostermeer (Eastermar). In de laatste jaren van de lagere school leerde hij in het Fries te schrijven. Ook begon hij met het verzamelen van kinderboeken, wat hij zijn hele actieve leven zou blijven doen. De natuurrijke omgeving van zijn geboortedorp had al vroeg zijn belangstelling.¹² Eenmaal op de HBS in Drachten ging hij een dagboek bijhouden om zich in het schrijven te oefenen. Zijn poging om een gesprek tussen een vader en een zoon weer te geven beviel hem niet in het Nederlands. Vanaf dat moment zou hij voortaan in het Fries schrijven. Hij deed dit overigens niet uit Frieszinnigheid. Jaarsma deelt daarover mee: ‘sa as buorman syn ferhalen yn eigen memmetonge fertelde koe alinne mar yn ’t Frysk werjûn wurde’.¹³ Vanaf 1933 begon Jaarsma zo nu en dan stukken te leveren aan Friese kranten en tijdschriften. In *Sjlucht en Rjucht* verschenen in dat jaar van zijn hand verhalen over typen uit het volksleven, zoals de schipper, de visser, de dienstmeid en de speelman.¹⁴

In 1937 publiceerde Jaarsma anoniem in dat bewuste tijdschrift een gedeelte uit zijn dagboek, dat van de lente van 1932 dateerde.¹⁵ De dagboek aantekeningen geven een beeld van wat er in de zeventienjarige scholier omging.

- 10
Zie Kirshenblatt-Gimblett 1991, 397.
11
Van der Kooi 1984, 21.
12
Jaarsma 1964, 156.
13
Nieuwsblad van Noord-Oost Friesland,
30-8-1989.
14
Jaarsma 1933a, 1933b, 1933c, 1933d.
15
Jaarsma 1937. Ik werd hierop
geattendeerd door een publicatie van
Freak Dam in de *Leeuwarder Courant*.

Met tegenzin maakt de hvs'er zijn huiswerk. Hij verslindt het ene boek na het andere, bezeten van de Duitse Romantiek en aanverwante literatuur. Zonnestralen en de geuren van de ontluikende natuur halen hem van zijn zolderkamertje. Hij fietst de velden in, overstelpt door het landschapsschoon. 'Oh, wunderschöner Monat Mai!', noteert hij, wanneer hij de eerste, glibberige kikkerdril ontwaart. Breedvoerig schrijft hij over de betovering die voor hem van dat alles uitgaat. Een plas is 'zo'n sprookjesachtig poeltje'. Een ranke, oude kerktoren tuurt uit over de omgeving als 'een koning'. En tegen het vallen van de duisternis staart een eenzame koekoeksbloem naar de sterrenhemel 'als een fee uit een sprookje'. Jaarsma geeft te kennen zich even in het verleden van eeuwen her te willen begeven. 'Iets van die grijze oudheid is er hangen gebleven', volgens hem. Uit 'de donkere diepte' van een oude kasteelgracht rijst immers in 'zwoele zomernachten' een 'witte juffer' op, elk jaar weer. Naast de 'voorjaarspracht' van vogels en bloemen, noteert Jaarsma in zijn dagboek verhalen uit 'oude tijden'. Op 21 juni 1932 tekent hij 's avonds een novellesprookje op, dat hij die middag van een man gehoord heeft. In andere gevallen blijft de bron onvermeld. Dat geldt ook voor het bekende sprookje van 'De moedige dienstmeid van Oostermeer'. Aan het slot van een ander volksverhaal zegt hij: 'Ik ben blij dat ons dorp van zulke sprookjes kent. Het is er voor mij des te rijker om'.¹⁶ Jaarsma hanteerde het dagboek niet alleen in strikte zin, maar ook als een literair journaal. Het geeft aan dat Jaarsma op zijn minst in 1937, zo niet in 1932, al belangstelling voor volksverhalen had. Het maken van gedichten kreeg in zijn schrijfsels overigens al gauw de overhand.

Zo rond zijn twintigste ontpopte Jaarsma zich tot een verwoed verzamelaar van oude dingen en boeken. Hij stroopte er stad en land voor af. De uitdragerij van Oebele Wagenaar in een buurtschap bij Oostermeer bleek over de jaren een favoriet adres. 'Al dy dinge hiene in skiednis', zou hij later schrijven.¹⁷ Hij zocht vooral naar oude kinderboeken, maar verder liet hij het erop aankomen wat hij aantrof. Alles met maar enigszins het aura van het verleden had zijn belangstelling. De toegevoegde waarde zat voor de verzamelaar niet zozeer in het object zelf, maar in de tekenen van vergankelijkheid, zoals slijtageplekken of een patina. In de sporen van gebruik, die getuigden van persoonlijke geschiedenissen. De voorwer-

16

Jaarsma 1937.

17

Jaarsma 1987, 300.

pen sloegen voor hem een brug tussen verleden en heden, een bekend motief van verzamelaars.¹⁸

Over zijn plannen voor de toekomst was Jaarsma verscheurd. In een interview met *It Heitelân* vertelde hij: 'Der ris útbrekke, de natuer yn, dat idé fan in romantysk libben woe hieltiten winne; it joech gjin frede – striid!' ('Er eens uitbreken, de natuur in, dat idee van een romantisch leven wilde de hele tijd winnen; het gaf géén vrede – strijd!').¹⁹ Tegen het advies van zijn familieleden in ging Jaarsma in Groningen theologie studeren. In de oorlogsjaren kon hij zijn studie niet afmaken. Hij was wel zo ver gevorderd dat hij als godsdienstleraar en hulpprediker aan de slag kon. Jaarsma trok in zijn ouderlijk huis in. In het buurdorp Rottevalle (De Rottefalle) verving hij de dominee van 1943 tot 1945. Zijn vader, Auke Jaarsma, overleed op de laatste dag van 1945. Vervolgens bracht Jaarsma een praktijkjaar door in Delfzijl. Daarna keerde hij voorgoed terug naar zijn geboortedorp, waar hij de vaste prediker werd van een kleine gemeente van vrijzinnigen.²⁰ In 1949 stierf ook zijn moeder, Hinke Bosgra. Dam Jaarsma bleef met zijn eveneens ongehuwde broer Okke in het huis achter, dat vol zou raken met oude spullen en boeken.

'In 1949 begon ik belangstelling te krijgen voor folklore', zo legde Jaarsma aan Tjaard de Haan uit: 'Dat kwam zo: naast ons logeerde een vrouw, van wie buurvrouw mij vertelde, dat zij zulke aardige oude verhalen kon vertellen. Ze kwam van Surhuisterveen, doch was geboortig van Zwaagwesteinde, het beroemde dorp van de sjacheraars. Die verhalen – een vijftal – schreef ik op, en van één van die sprookjes (want dat waren het) kon de zegsvrouw bewijzen, dat het al voor 1812 door haar voorouders verteld werd. Ik noem 1812, omdat toen de Grimms hun sprookjesboek uitgaven. Die oude Westereinders konden dus hùn sprookje van Assepoester niet in dat boek hebben gelezen; het is trouwens ook geheel anders dan bij Grimm!'²¹

Het is misschien geen toeval dat Jaarsma uitgerekend in het jaar van zijn moeders dood een gepassioneerd verzamelaar van volksverhalen en -liederen werd. Hij zocht actief naar mensen in zijn omgeving die nog oude verhalen en liederen kenden. Anders dan zijn vader, stammend uit een geslacht van de Friese klei, die hij als ingetogen karakteriseerde, was zijn moeder volgens Jaarsma muzikaal en artistiek. Haar familie kwam uit de Friese Wouden, 'dat zijn gevoelsmensen', zo verklaarde hij in mei 1950. 'En de romantiek van de Wouden trekt zo. Moeder

18

Akin 1996, 111-112; zie verder ook Tollebeek en Verschaffel 1992.

19

Eekma 1950, 103.

20

Ibidem; Spahr van der Hoek 1987, 10.

21

De Haan 1955b, 5-6; vgl. Jaarsma 1949.

vertelde ontzettend vaak. Ze had een rijk taaleigen.²² Meestal vertelde ze tegen de schemering, met het gordijn omhoog om nog wat langer licht te hebben. 'Dat wiene skoandere oerkes' ('Dat waren kostelijke uurtjes'), zo wist Jaarsma zich later nog uit zijn jeugd te herinneren.²³ De sfeer van zijn jeugd zocht hij wellicht te hervinden en vast te houden in het verzamelen van volksverhalen. Belk schrijft: 'The tendency of many collectors either to begin or greatly to add to collections following the death of a parent may also be seen as compensatory security-seeking.'²⁴ Jacques Sinnighe, een andere verzamelaar van volksverhalen, verklaarde zijn interesse op grond van de dood van zijn vader, 'die erg goed kon vertellen'. Hij zocht naar eigen zeggen 'compensatie voor dat verlies' in volksverhalen.²⁵

Zoals zovelen stelde Jaarsma het zogeheten 'volkskarakter' van mensen uit de Wouden tegenover dat van mensen van de kleigronden in Friesland. In contrast met de nuchtere instelling van de Kleifriezen, zouden de Woudfriezen een grote verbeeldingskracht hebben. Het 'wonder' uit het sprookje speelt een belangrijke rol in hun voorstellingsvermogen. 'Ze hebben gevoel voor mystiek', deelde hij mee.²⁶ Zijn ontdekking van een 'authentieke' Friese versie van Assepoester kan hem ook tot verder verzamelen hebben aangezet. Op het terrein van de volksliederen boekte hij in 1950 eveneens opmerkelijke successen. En begin jaren vijftig publiceerde Jaarsma een reeks van artikelen over de mollenvanger Anders Bijma (1890-1977) en diens sprookjesrepertoire: 'De verraste Nederlandse volkskundigen leerden hieruit dat in Nederland ook in de tweede helft van de 20ste eeuw nog altijd sprookjesvertellers met een opvallend groot en gevarieerd repertoire te vinden waren', aldus Van der Kooi.²⁷

Jaarsma combineerde het geven van godsdienstlessen en het vervullen van preekbeurten in de omgeving met zijn verzamelactiviteiten en schrijverij. Vooral in de jaren vijftig was hij erg productief. Hij fietste de omgeving af, met een bandrecorder achterop, om volksliederen vast te leggen voor de Fryske Akademy. Zijn talloze gedichten kon hij kwijt in Friese kranten en tijdschriften, niet in de laatste plaats in *It Heitelân*, waarvan hij (eind)redacteur was. Een reeks van heemkundige verzen ('dichterlike geakunde') over de ene na de andere plaats in de Friese Wouden verscheen. Jaarsma schreef ook veel in het Fries voor kinderen. Tevens publiceerde hij (een deel van) de door hem verzamelde sprookjes en ander volksverhalen-

²²
Eekma 1950, 102.

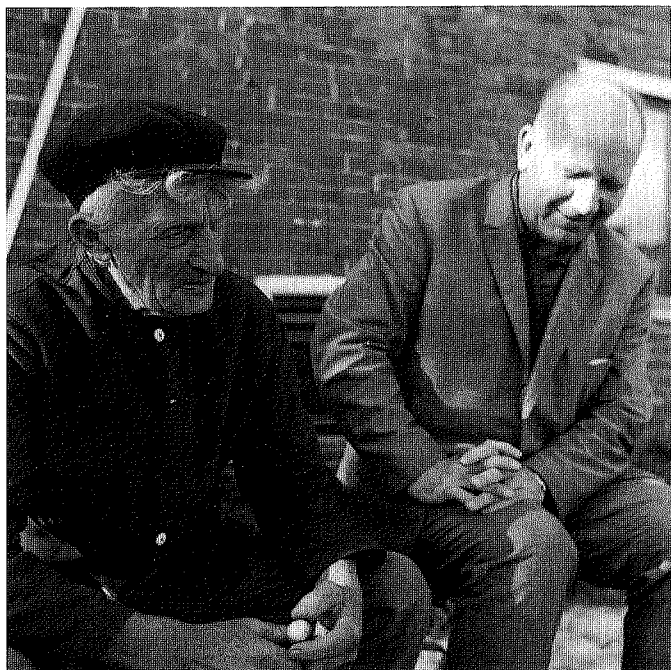
²³
Leeuwarder Courant, 7-9-1989.

²⁴
Belk 1995, 144.

²⁵
Aangehaald in De Blécourt 1981, 162.

²⁶
Leeuwarder Courant, 10-7-1974.

²⁷
Van der Kooi 1984, 22.

◀
Verzamelaar A.A. Jaarsma (rechts) en
verteller Auke de Wal. Foto: J.J.
Voskuil (archief Meertens Instituut).

materiaal. Samen met anderen schreef hij toneelstukken. In het stuk 'Harkema, âld en nij',²⁸ dat in 1954 door de toneelgroep in Harkema-Opeinde (De Harkema) werd opgevoerd, verwerkte hij aldaar verzamelde volksverhalen.

Na de Tweede Wereldoorlog deed de industrialisatie haar intrede in de Wouden. De overheid beschouwde de streek als een probleemgebied, dat economisch tot ontwikkeling gebracht moest worden. Dit gold met name voor de voormalige heidedorpen. Sommige volksverhaalonderzoekers hebben de Wouden als een 'reliktgebied' opgevat, 'waar middeleeuwse balladen' en 'zelfs wondere toversprookjes nog de ronde' deden,²⁹ alsook 'primitief volksgeloof' het langst bewaard gebleven was.³⁰ De veranderingen die zich in versneld tempo voordeden vormden een belangrijke impuls om de herinneringen aan het verleden vast te leggen 'voordat het te laat was'. Tussen 1956 en 1960 nam Jaarsma voor de Fryske Akademy zogeheten 'bejaarden-interviews' af om alsnog de volksgebruiken en het 'bijgeloof' in kaart te brengen. Verder bewerkte hij sprookjes voor kinderen, zoals in zijn bundel *Meiinoar nei Mearkelân*.³¹ De sprookjes dienen als Friese leesstof voor de leerlingen van de lagere school. Eind 1965 slaagde Voskuil erin om Jaarsma voor het optekenen van volksverhalen te strikken.³² Het oogmerk van het op de

²⁸
Jaarsma en Van der Meulen [1953].

²⁹
De Haan 1955a, 270.

³⁰
Poortinga 1977, 360.

³¹
Jaarsma 1963.

³²
Vgl. Voskuil 1996, 730-735.

valreep vastleggen van 'traditionele' volksverhalen voordat ze voorgoed zouden verdwijnen speelde een belangrijke rol in de verzamelactiviteiten die vanuit het Volkskundebureau georganiseerd werden.³³

In dienst van de wetenschap

Jaarsma was een verzamelaar van formaat. Tussen 1965 en 1980 stuurde hij 1285 verslagen, met in totaal ruim 16.000 volksverhalen, naar het Volkskundebureau. Voskuil wist Jaarsma als een verdienstelijk verzamelaar te waarderen. Zo schreef hij Jaarsma: 'Wanneer u aan mijn bureau zat en u kon uw verslagen vergelijken met die van veel andere medewerkers, dan zou u begrijpen hoe gelukkig ik met de uwe ben. Ik weet wel dat u in een heel dankbare streek zit, maar toch om de mensen in Nederland die uw feeling hebben te tellen, heb ik niet eens alle vingers van één hand nodig.'³⁴

Inzake de verhalen en geloofsvoorstellingen ging het volgens Voskuil om 'rudimenten van een cultuur'.³⁵ 'De overgrote meerderheid van de verhalen waarop wij de aandacht van de verzamelaars richtten', schrijft hij, 'maakten geen deel meer uit van een levende vertelcultuur. Hun zegslieden diepten ze op uit hun herinnering en soms hadden ze ze zelf nog niet eerder verteld maar alleen horen vertellen door mensen die intussen al overleden waren.'³⁶ De medewerkers waren bij voorkeur mensen met een heemkundige belangstelling, die bovendien de tijd hadden om mensen te bezoeken, te bevragen en de gewenste verhalen op te schrijven. Van elk geslaagd bezoek stuurden ze een verslag met de genoteerde volksverhalen in, waarvoor ze een standaardvergoeding ontvingen. De verzamelaars, veelal gepensioneerde onderwijzers, opereerden in toegewezen plaatsen in de eigen omgeving. Ze zochten potentiële informanten op met een lijst van sagemotieven, die afgewerkt behoorde te worden. Aanvankelijk ging het erom materiaal bijeen te brengen voor de verspreidingskaarten van sagentypen en -motieven ten behoeve van de zogeheten Volkskunde-atlas. Nadat de beoogde verspreidingskaarten niet haalbaar bleken, kwamen ook andere genres van volksverhalen, waaronder het sprookje, in beeld.³⁷ Jaarsma was de medewerker bij uitstek die ook actief sprookjes ging verzamelen voor het Volkskundebureau.

De verzamelaars kregen de instructie de verhalen zo

³³
Zie Voskuil 1979.

³⁴
Brief 21-11-1966.

³⁵
Voskuil 1979, 11.

³⁶
Ibidem, 14.

³⁷
Zie Voskuil 1979; Dekker 1978, 22-26.

nauwgezet mogelijk te noteren. In dit verband schreef Voskuil op 13 maart 1962 aan de verzamelaar Sietze Keuning: 'De bedoeling is dat u een soort van bandrecorder bent, dus hoe nauwkeuriger u weergeeft wat er u verteld wordt, hoe beter.' Op 12 november 1965 deelde hij Jaarsma, die in de Friese Wouden het werk van Keuning zou overnemen, mee: 'Het beste is dat u zichzelf als een bandrecorder beschouwt.' Gaandeweg moest Voskuil echter vaststellen dat de collecties een sterker stempel droegen van de individuele verzamelaars dan dat, zoals gehoopt en verwacht, in de opgetekende verhalen streekverschillen tot uitdrukking kwamen.³⁸ Hoewel deze problemen met een getrouwe weergave van verhalen wellicht onvermijdelijk waren, bleek de ene verzamelaar het ideaal dichter te benaderen dan de andere. Jaarsma, bijvoorbeeld, ging in de loop van de tijd steeds preciezer werken, handhaafde de stijl van de verteller en gaf zelfs minieme dialectverschillen weer.³⁹ Tot de verhalen behoorden al spoedig ook sprookjes.⁴⁰ De collectie Jaarsma omvat voornamelijk volksverhalen die de verzamelaar bij mensen in de Friese Wouden noteerde.

Bij het zoeken naar vertellers maakte Jaarsma gebruik van de sneeuwbalmethode. Hij ging in zijn familie- en kennissenkring van start. Vervolgens kwam hij van contact tot contact door te vragen wie er nog meer verhalen kenden. Zo dijde het netwerk van Jaarsma's vertellers uit, en wekte hij snel het vertrouwen van mensen. Jaarsma kreeg mensen meestal snel aan het verhalen vertellen. Zeker als hij zelf begon. Zijn enthousiasme werkte aanstekelijk.

Jaarsma's eerste vertelster van verhalen voor het Volkskundebureau was Geeske Kobus-van der Zee (1885-1972) uit Nijega. Ze zou hem het grootste repertoire aan verhalen geven van al zijn informanten. Op een avond dat ze Jaarsma wat 'echte volksverhaaltjes' vertelde, doken ook sprookjes op. Jaarsma schreef aan Voskuil dat deze sprookjes 'niet uit de boeken' waren. Het sprookje 'Van een oud vrouwtje dat een houten duit vond en daarvoor een varken koopt' vertelde ze 'kostelijk, met alle oude woorden erin (zoals oartsen, line en sline enz.)'. Hij had ze niet opgetekend, want zijn opdracht was sagen te verzamelen. Maar als Voskuil 'een andere mening toegedaan' was, wilde hij ze 'met alle plezier noteren'.⁴¹ Voskuil had daar wel oren naar, zolang het sprookje 'maar mondeling is overgeleverd'. In zijn brief per kerende post moedigde hij Jaarsma nog eens extra aan: 'Het is onbegrijpelijk zoveel verhalen als zij kent.'⁴²

▲
Mevrouw Geeske Kobus-van der Zee
(1885-1972) uit Nijega.

38

Zie Voskuil 1979, 10, 13, 15; vgl. Henssen 1952.

39

Vgl. Van der Kooi 1984, 21-22.

40

Tevens zond hij op verzoek van zijn opdrachtgever ouder, nog ongepubliceerd sprookjesmateriaal in. Van alles wat Jaarsma verzamelde nam Van der Kooi 547 verhaaltypen met in totaal 2471 lezingen van sprookjes en grappige verhalen op in zijn catalogus van Friese volksverhalen (Van der Kooi 1984, 82).

41

Brief 27-1-1966.

42

Brief 31-1-1966.

Voskuil was geïnteresseerd in de verspreiding van de sprookjes. Daarom wilde hij zowel bekende als minder bekende sprookjes hebben. Jaarsma leek echter de nadruk op de nog onbekende varianten te willen leggen. Van een volgend bezoek aan mevrouw Kobus meldde hij: 'Ik heb het maar bij 2 sprookjes gelaten, omdat het allemaal zo overbekend is en zo weinig afwijkt van het traditionele. Wel verzekerde de vertelster mij dat niets uit de boeken afkomstig was.'⁴³

Enige tijd later schreef Voskuil dat hij met de sprookjes van mevrouw Kobus erg in zijn schik was.⁴⁴ Jaarsma antwoordde dat hij met die sprookjes nog lang niet klaar was. Hij werkte met haar de lijst met Nederlandse sprookjes-typen van Sinninghe af: 'Ik weet niet wat er nog voor den dag zal komen, maar vermoedelijk heeft ze nog wel het een en ander in voorraad. Ze is onuitputtelijk.'⁴⁵

Een goed jaar later deelde Jaarsma mee hoe dat bij mevrouw Kobus in zijn werk ging: 'Het merkwaardige is, dat wanneer je haar vraagt: Kent U dat of dat sprookje, dat je dan een tijdje later prompt krijgt te horen: "Nee, dat ken ik niet, maar ik ken wel..." En dan vertelt ze een verhaal, dat op het gevraagde lijkt of in een bepaald onderdeel overeenkomst vertoont.' Jaarsma wilde haar nog meer sprookjes ontlokken. 'Ik zal Grimm nog eens meenemen', zo schreef hij.⁴⁶

In augustus 1968 bracht Voskuil met Jaarsma een bezoek aan mevrouw Kobus om bandopnamen van verhalen te maken.⁴⁷ Haar versies van Assepoester en Klein Duimpje stonden ook op het programma. Mevrouw Kobus had net het sprookje van Assepoester verteld. Op de band horen we dan Voskuil aan Jaarsma vragen: 'Dacht U dat dit verhaal uit deze streek inderdaad authentiek was of dat dit uit de literatuur...?' Jaarsma zegt: 'Jah, het is in elk geval authentiek, dat weet ik wel zo goed als zeker.' Hij verwijst dan naar zijn eerdere vondst van een Friese Assepoester (waarvan volgens hem na te gaan was dat het sprookje al vóór 1812 in deze contreien circuleerde, dus voordat de gebroeders Grimm hun verzameling publiceerden). Voskuil is niet echt overtuigd: 'Dit is geloof ik helemaal zoals het in Grimm staat, zoals mevrouw Kobus het vertelt.' Jaarsma houdt vol dat het met Grimm niets te maken heeft. Voskuil richt zich dan met zijn bedenkingen op het sprookje van Klein Duimpje: 'Daar vroeg ik me óók bij af, is dat nou authentiek, is dat nou uit deze streek, of is dat uit Grimm gekomen?' Jaarsma wendt zich in het Fries tot mevrouw

43
Brief 18-3-1966.

44
Brief 13-5-1966.

45
Brief 14-5-1966.

46
Brief 23-6-1967.

47
Bandopname 26 augustus 1968, nr. 531/532 (archief Meertens Instituut, Amsterdam). Behalve Voskuil en Jaarsma waren ook een ongehuwde dochter van mevrouw Kobus en J.A. Baarspul (een medewerker van het Volkskundebureau) bij de opname aanwezig. Mevrouw Kobus kreeg een microfoon omgehangen.

Kobus, en vraagt hoe ze aan het sprookje van Assepoester komt. Ze is er niet zeker van. Mevrouw Kobus beaamt het vermoeden van Jaarsma dat ze het van kindsbeen af al gekend heeft. Met betrekking tot het sprookje van Klein Duimpje suggereert een aanwezige dochter dat haar moeder het wellicht van haar (groot)moeder gehoord zal hebben. 'Oh, ja', stelt Jaarsma vast, 'die kende het dus ook.' Vervolgens wil Voskuil weten wanneer de grootmoeder geboren was. Na wat rekenwerk met leeftijden komt hij op '1860 of iets dergelijks'. 'Dat gaat nog wel via Grimm, dat kan best', valt Jaarsma dan Voskuil bij. 'Dat kan wel, ja. Dat kan nog wel', zegt Voskuil. En dan tot mevrouw Kobus: 'U weet natuurlijk niet of die het weer van haar grootmoeder had, dat zou eh...' 'Jah', zegt mevrouw Kobus. 'Dat kan natuurlijk ook', voegt Jaarsma toe. De mogelijkheid van een 'echt' volksprookje blijft open. Nu Klein Duimpje nog. 'Daar zijn twee verhalen van, hè', oppert Jaarsma. Een ervan komt volgens hem absoluut niet uit de literatuur. 'Nee', zegt Voskuil, 'dit is zeker authentiek ja, dat eigenaardige Klein-Duimpje-verhaal, dat hebt U ook ingezonden.'

Mevrouw Kobus bleek niet, zoals haar bezoekers, gepreoccupeerd met de vraag of haar verhalen 'authentiek' waren. Een andere belangrijke verteller, naast mevrouw Kobus, was de eerder genoemde Anders Bijma uit Boelenslaan. Bijma kreeg na verloop van tijd bezoek van andere verzamelaars van volksverhalen, onder wie Ype Poortinga (1910-1985). Jaarsma was allerm minst gelukkig met de groot-scheepse verzamelactiviteit die Poortinga begin jaren zeventig ging ontplooiën. De status van een verzamelaar wordt niet alleen bepaald door de omvang van zijn collectie en de aanwezigheid van zeldzame stukken, maar ook doordat zijn naam met de verhaaltteksten verbonden blijft.⁴⁸ Poortinga ging nu systematisch Jaarsma's meest glorie-rijke vertellers bezoeken, onder wie Bijma en Kobus-van der Zee. Jaarsma liet zijn ontzetting aan Voskuil blijken. Jaarsma had weliswaar Poortinga toegestaan om zijn vroegere publicaties te gebruiken, maar de benadering die Poortinga vervolgens koos om de verhalen zélf bij de vertellers te gaan opnemen, stuitte hem tegen de borst. 'Er gaat weliswaar niets verloren', schreef hij aan Voskuil, 'maar ik vind deze manier van verzamelen erg laag bij de gronds.' Jaarsma probeerde een aantal van zijn vertellers tijdig te waarschuwen, zodat ze zouden zwijgen bij Poortinga's komst. Hij besefte tegelijkertijd ook dat er informant en waren die altijd wel wilden vertellen.⁴⁹

⁴⁸
Vgl. Schindlbeck 1993, 64.

⁴⁹
Brief 3-7-1971.

In de jacht op sprookjes vormden de internationaal erkende typen een leidraad. De Amerikaanse volkskundige Richard Dorson noemt de catalogi van typen en motieven 'the scientific tools of the folklorist', zonder welke de 'echtheid' van volksverhalen niet vastgesteld kan worden: 'Only with these proofs can we be reasonably sure of the oral, traditional character of our assumed folklore.'⁵⁰ In het geval van 'sprookjes' behandelden volksverhaalonderzoekers de plots van verhalen bijna letterlijk als dingen die verzameld, in kaart gebracht en vergeleken konden worden.⁵¹ De nadruk kwam te liggen op het vinden van varianten. Poortinga werkte systematisch de typen af op zoek naar nieuwe varianten. Tegen de tijd dat Poortinga onder Jaarsma's duiven ging schieten, stuurde Voskuil de internationale typencatalogus, *The Types of the Folktale* van Arne en Thompson, aan Jaarsma. Hoewel Jaarsma een groot sprookjeskenner was, bleek dit instrument om ze te herkennen hem zeer welkom. Hij had er baat bij. Zo noteerde hij een verhaal over een vrouw die zich in de bruidsnacht van haar protheses onttreed. 'Ik vond het niet de moeite waard het over te schrijven', liet hij Voskuil weten, 'doch toen ontdekte ik het in Arne. Misschien is het heel zeldzaam.'⁵²

Authentiek sprookjesmateriaal

Het verhaal kreeg juist de betekenis van een sprookje door het uit de context te halen. Voskuil zag de beperkingen van de selectieve jacht op herinneringen wel in: 'Dat maakte het niet alleen moeilijk om de herkomst van de verschillende verhalen te bepalen, het maakte het vrijwel onmogelijk om een verband te leggen tussen repertoire en verteller, of een indruk te krijgen van de betekenis die een bepaald verhaal in een bepaalde gemeenschap had gehad', zo stelde hij vast.⁵³ Ook de invloed van de afzonderlijke verzamelaars op het bijeengebrachte materiaal werd allengs duidelijker.⁵⁴ Jaarsma's verzamelkwaliteiten speelden daar overigens een rol in. Niet alleen vanwege de intensiteit waarmee hij verzamelde, zijn belangstelling voor de diverse genres en zijn weergave van de verhalen, maar ook omdat zijn bezoeken die hij per ongeluk bracht aan informanten waar een andere verzamelaar al was geweest meer verhalen opleverden. De verzamelaars probeerden verhalen te verzamelen 'voordat het te laat was'. Het ging

⁵⁰

Dorson 1964, 6.

⁵¹

Cruikshank 1992, 5-6.

⁵²

Brief 18-8-1971.

⁵³

Voskuil 1979, 14; zie ook Voskuil 1998, 497, 480-481, 500.

⁵⁴

Voskuil 1979, 10, 13, 15.

om oude verhalen, waarvan verondersteld werd dat ze niet meer actief verteld werden. Zo moesten ze wel een zwaar beroep doen op het geheugen van hun informanten. Wat waren bijvoorbeeld de verhalen die ze in hun kinderjaren hadden gehoord? In hoeverre was de herinnering gekleurd door latere ervaringen? Jaarsma herhaalde soms bezoeken om een verhaal compleet te krijgen of hij ging terug naar een informant omdat hij dacht dat deze nog meer 'in voorraad' had. In feite was het 'goede geheugen' van informanten belangrijker dan hun vertelkunst.⁵⁵ Poortinga had twee 'meestertellers' die het soms behoorlijk wat moeite en ook tijd kostte om verhalen uit het geheugen 'op te diepen'.⁵⁶ Behalve het geheugen van de informanten was ook het geheugen van de verzamelaar onherroepelijk selectief. Daarbij hadden de verzamelaars eigen opvattingen en een eigen smaak.

In 1966 publiceerde Jaarsma een artikel, 'Fan it libbene folksteltsje', waarin hij de mensen die hij ondervroeg onderverdeelde in twee groepen: de sagen- en de sprookjesvertellers. 'De sêge-fortellers binne yn de regel de minst intelligenten, de primityfsten èk', schrijft Jaarsma. Ze gaan 'nog helemaal' op in het 'bijgeloof' (*byleauwe*). Sprookjes weten ze niet te waarderen. Met de (volks)zang is het wat anders, want die raakt hun gemoed en 'makket primitive gevoelens in harren wekker'. De sprookjesvertellers, daarentegen, zijn niet 'bijgelovig'. Ze glimlachen erom. 'De mearke-fortellers hearre gewoanlik ta de mear ûntwikkelden. It is in oar slach minsken', aldus Jaarsma. Hij kreeg dan te horen: 'Dy wit ik noch van pake, hwat hat er my dy as jonge faek forteld. Dat forfeelde my noait.' Het ijs was gebroken: 'En dan komme se los en krijt men dy kostlike âlde teltsjes en mearkes to hearren, dy't fan iene slachte op it oare oergeane en dêr't elke genereasje eat fan syn eigen tiid yn lein hat.'⁵⁷ De zeldzaamheid van het sprookje (zoals gedefinieerd door de volkskundigen) is omgekeerd evenredig met de aandacht die het genre van volksverhaalonderzoekers gekregen heeft. Het sprookje blijkt het superieure genre, omdat het tot kunst verheven is.⁵⁸ De hiërarchie in de genres van volksverhalen straalt ook af op de vertellers.⁵⁹ De verzamelaars wachtten niet af wat mensen uit zichzelf te berde brachten, maar zij maakten doelbewust jacht op vooropgezette verhaaltypen en -motieven. Dit was nu eenmaal eigen aan het onderzoek, bovendien houdt ook het vergaren van contextuele gegevens altijd een zekere selectie in.

55

Vgl. Hóppal 1980.

56

Zie hiervoor Poortinga 1974, 1977, 1978.

57

Jaarsma 1966, 74.

58

Zie ook Stewart 1991.

59

De 'betere' informanten brengen ook meer varianten te berde. 'Hoe meer "gebilder", hoe meer verschillend', merkt Jaarsma in een brief aan Voskuil op (30-11-1967).

Dat Jaarsma een uitzonderlijk talent had in het vinden en herkennen van volksverhalen staat buiten kijf. Jaap de Jong (geb. 1944) vergezelde zijn oom, Dam Jaarsma, aan het eind van de jaren vijftig weleens wanneer deze vertellers van volksverhalen bezocht, onder wie Anders Bijma. De Jong over Jaarsma: 'En hij had een oog voor detail. Hij was gek op varianten. Dat zat in die man. Hij zei dan ook altijd van "... of - of..", zei die dan, van "was het zo en zo en zo, of..." Dan ging ie zelf een paar voorbeelden met varianten bedenken, die hij allang wist, om die fantasie van die mensen maar weer te prikkelen. Dat er nog eens een andere variant zou zijn. Dus hij kwam met eigen varianten aan, zodat er nog weer eens iemand zou komen die weer een nieuwe variant had. Dat zat heel erg in mijn oom.'⁶⁰

Jaarsma maakte tijdens het luisteren naar de verhalen van informanten in rap tempo aantekeningen in kleine, oude boekjes waar postzegels in gezeten hadden. Vervolgens schreef hij ze, meestal binnen een dag, uit in een van zijn oude kasboeken. Een versie in het net op vellen van een schrijfblok zond hij naar het Volkskundebureau. Zo waren de sprookjes, eenmalige voordrachten die vervloegen zouden zijn, tot sprookjesmateriaal geworden.

In het volksverhalenonderzoek is het mondeling verhalen lang verbonden geweest met een notie van 'authenticiteit'. Sprookjes heetten 'authentiek' te zijn wanneer deze vertellingen uitsluitend in de mondelinge overlevering verbreid werden. De sprookjesstof moest 'uit de volksmond' zijn opgetekend. De vraag waar de verzamelaars naar op zoek waren, kan ten dele beantwoord worden door de aandacht te richten op de vraag waar de opgetekende verhalen voor staan. Richard Handler drukt het kernachtig uit: 'Our search for authentic cultural experience – for the unspoiled, pristine, genuine, untouched and traditional – says more about us than about others.'⁶¹ De vraag naar 'authentieke' of 'echte' volksverhalen heeft te maken met onzekerheden over identiteit. Handler verbindt de idee van 'authenticiteit' met de notie van het individu, waarvan de gangbare opvatting van 'cultuur' een afgeleide is (zij het in abstracte zin). Objectivering en het zich toeëigenen van iets wezenlijks (een essentie), het andere, zijn in deze ideologie nodig om het bestaan te bevestigen. Onzekerheid over het bestaan schept de behoefte aan 'authenticiteit'. De strijd van nationalistische en etnische groepen om erkenning gaat gepaard met de behoefte 'to have

60

Interview te Wytfean, 25-7-1995. Goldstein plaatst kanttekeningen bij het voordragen voor informanten in het algemeen. Hij acht het van belang om het tot een minimum te beperken, daar anders de kans bestaat dat verhalen van de verzamelaar voor die van de informanten worden aangezien. Hij adviseert verzamelaars aantekeningen van de eigen vertellingen te maken ter controle (1964, 130-131). Helaas beschikken we niet over zulke aantekeningen van Jaarsma, maar vooralsnog denk ik dat Jaarsma dermate door de wol geverfd was dat hij daar terdege rekening mee hield.

61

Handler 1986, 2.

a culture'.⁶² In uiteenlopende delen van de wereld, zo constateert Dorson, 'the growth of interest in folklore reveals an intimate dependence upon the rise of a nationalistic spirit'.⁶³

Nergens zijn in Nederland in de negentiende en twintigste eeuw meer volksverhalen verzameld dan in de provincie Friesland, waar men de dreiging voelde van een hegemonie van de taal en cultuur van 'Holland'.⁶⁴ Jaarsma was, zoals we zagen, in de ban van 'de romantiek van de Wouden'. In de periode rond de dood van zijn moeder begon hij actief volksverhalen te verzamelen, omdat hij zich de verhalen herinnerde die zijn moeder hem als kind vertelde. Jaarsma probeerde in gedichten en verhalen 'het kinderhart' te raken. Hij bleef kinderboeken verzamelen. Het kind was voor hem een symbool van authenticiteit en tegelijk van zijn verloren jeugd. Hij zocht naar oude dingen, met tekenen van een of andere geschiedenis. Het deed er niet zoveel toe wat, als het maar 'bijzonderheden' uit het verleden waren. Jaarsma zocht ze, net als de oude volksverhalen, zonder van tevoren te weten wat hij zou vinden. Deze *trouvailles* werden ankerpunten in zijn leven. Verzamelen groeide uit tot zijn levensvervulling. Het structureerde zijn levensdagen. Hij werd een connaisseur, die zelfbevestiging kon ontleen aan het vermoeden dat de veelsoortige en vergankelijke zaken ooit van waarde zouden blijken. Het huis waar hij woonde was tot de nok toe volgestouwd. De oude volksverhalen, die ouderen uit hun geheugen moesten vissen, waren misschien wel het summum van vergankelijkheid. In de Wouden, een 'relictgebied', kon hij zich per fiets, zowel in ruimte als tijd, in het 'verleden' begeven. Althans in zijn voorstelling, waar hij zeker niet alleen in stond, gezien het beeld van de bewoners van de voormalige heidedorpen als 'primitieven'.⁶⁵ Net buiten zijn geboortedorp lag een zogeheten 'achtergebleven gebied' waar de modernisering haar intrede deed. De hulpprediker vond er de 'authentieke' vertellingen uit zijn jeugd nog bij de 'primitieven' en 'bijgelovigen'. 'Vandaag de dag is de hele wereld eenvorming geworden', schreef hij in 1960. 'Met die verandering is er evenwel ook veel karakteristieks en eigens weggeraakt. De romantiek van de heide – want die was er niettegenstaande al de armoede – heeft bijna alle glans verloren.' Bijna, want hier of daar verscholen was nog wel een enkeling die de oude verhalen kon vertellen.⁶⁶ Hoewel met weemoed bezien, schiepen de veranderingen het verdwij-

62

Handler 1985, 2-4.

63

Dorson 1964, 2-3; zie ook Abrahams 1991; Bausinger 1968.

64

Dekker 1978.

65

Vgl. Spahr van der Hoek 1960. Zie ook Favret-Saada over 'the stereotype of infantile and ignorant common folk' (1980, 229, 227-233).

66

Jaarsma 1987, 320-321.

nende, datgene wat als van het verleden of 'authentiek' zou worden gezien. Jaarsma gebruikte de metafoor van het 'oogsten' van verhalen. Het dreigende verdwijnen maakte ze daarvoor 'rijp'. Hier lag de uitdaging voor de verzamelaar. 'The many become one by virtue of the collection process itself', aldus Kirshenblatt-Gimblett.⁶⁷ Met het bijeenbrengen van de gedecontextualiseerde voorwerpen en verhalen verzamelde hij ook zichzelf.⁶⁸

Jaarsma ontleende zijn identiteit aan zijn immense volksverhalenverzameling voor een hoog gereputeerde nationale instelling. De voorgenomen uitgave van de collectie Jaarsma, in minstens vijftien dikke delen, werd aangekondigd bij gelegenheid van zijn zeventigste verjaardag. Jaarsma had er erkenning mee verworven. Hij was 'fierwei de grutste samler fan folksferhalen, dy't der yn Nederlân oait west hat'.⁶⁹ De gemeente Tytsjerksteradiel kende Jaarsma een erepenning toe voor zijn verzamelarbeid.⁷⁰ De publicatie van 'zijn' volksverhalen zou hij wellicht niet meer meemaken. Doch de immer bescheiden verzamelaar zat daar niet mee. Hij had het ook gedaan in dienst van de wetenschap. Er was sinds 1980 een omvangrijke verzameling voor studiedoeleinden, de collectie Jaarsma. Tot voor kort lag deze verzameling als een culturele schat opgeborgen in een kluis in de kelders van het P.J. Meertens-Instituut (de voormalige Dresdner Bank) in het centrum van de nationale hoofdstad. De collectie is met het Meertens Instituut meeverhuisd naar de nieuwe stek in Overamstel, een industrieel monument en voormalige cola-bottelarij.

Besluit

In Nederland heeft het woord folklore (volksverlevering) de betekenis gekregen van 'fakelore'. Het is verdacht, want 'niet echt'. Kennelijk doet het onderscheid tussen 'echt' en 'onecht' nog steeds opgeld. Alleen richt de aandacht zich nu op de andere tak van de dichotomie, zoals bijvoorbeeld 'folklorisering', wat iets anders zou zijn dan 'the real thing'.⁷¹ De collectie Jaarsma is in ieder geval echt in stoffelijke zin. De verzamelde verhaaltteksten zijn op te vatten als memorabilia. De verzameling volksverhalen en de wijze waarop deze tot stand is gekomen zeggen ook iets over degenen die de collectie bijeengebracht hebben en hun opvattingen. De verzameling verwijst naar een

67

Kirshenblatt-Gimblett 1991, 391.

68

Vgl. Clifford 1988.

69

Leeuwarder Courant, 28-7-1984.

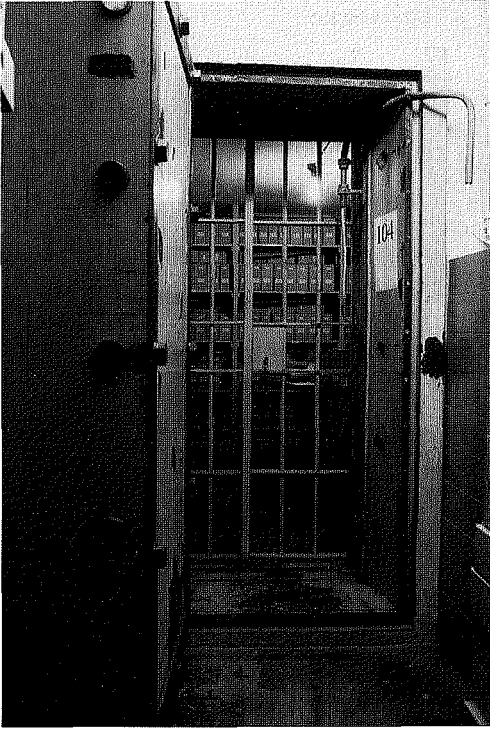
70

Nieuwsblad van Noord-Oost Friesland, 30-8-1989.

71

Zie Kirshenblatt-Gimblett 1988.

◀
De oude kluis van het P.J. Meertens
Instituut aan de Keizersgracht, waar de
volksverhalencollectie bewaard werd.

stuk recente geschiedenis van de volkskunde in Nederland, in het bijzonder naar de interactie tussen een 'amateur' en professionele volksverhaalonderzoekers. Tegelijk vormt de verzameling een representatie van een zogeheten traditionele vertelcultuur. De cultuurpolitieke implicaties van de verzameling vergen een uitvoeriger behandeling dan binnen het bestek van dit artikel mogelijk was. De collectie Jaarsma had en heeft betekenis op verschillende niveaus. In het bovenstaande stond de verzamelaar centraal. Te denken valt ook aan de betekenissen voor de mensen in de Wouden, voor het demonstreren van een Friese 'eigenheid' en met betrekking tot het aantoonbaar bezit van een nationale volksverhalenschat. Het verzamelen is op zichzelf een cultuurverschijnsel dat als zodanig bestudeerd kan worden.⁷² Ook de verzamelaars in opdracht hebben opvattingen en een smaak die hun werk kleuren. En het ethos van de collectioneur. Zonder Jaarsma's gedrevenheid en interesse zouden we immers niet over zo'n rijkdom aan verhalenmateriaal beschikken zoals thans het geval is. Ik hoop hierboven duidelijk gemaakt te hebben dat de verzamelaar het zijne bijdroeg aan het sprookjesmateriaal in de maak.

72
Pearce 1995; Belk 1995; Rogan 1996.

Summary

Fairy tales in the making

From the practice of collector Dam Jaarsma

Between 1965 and 1980, Dam Jaarsma (1914-1991) took down for the Bureau of Ethnology in Amsterdam over 16,000 folk narratives told by people from his home region, the Frisian Wouden or Wâlden. The Jaarsma Collection is one of the largest and finest collections of traditional legends and folk tales in Europe. To get a proper appreciation of the fairy tales and other narratives included in the collection, it is necessary to know something about Jaarsma's methods of collection. This article provides interesting background on the collector, his interest in folk narratives, and the role of this 'amateur' folklorist in the production of folklore material, particularly fairy tales, for the Bureau of Ethnology. Jaarsma's first task was to collect legends, but soon his brief was extended to include fairy tales. This account of the quest for 'genuine' folk narratives, to be elicited from elderly people in rural areas 'before it was too late', also reveals interesting information about the collector himself and the folklorists who commissioned him. The Jaarsma Collection is not only representative of a particular story-telling tradition in the Frisian Wâlden, but also a 'cultural treasure', invested with meaning by interested parties at various levels.

Literatuur

- Abrahams, R.M., 'Phantoms of romantic nationalism in folkloristics', *Journal of American Folklore* 106 (1993) 3-37
- Akin, M., 'Passionate possession. The formation of private collections', in: D. Kingery (ed.), *Learning from Things* (Washington, DC 1996)
- Arvidsson, A., 'Bespreking van Ulf Palmfelt, *Per Arvid Sâves möten med människor och sâgner* (Stockholm 1994)', *Fabula* 36 (1995) 358-359
- Bausinger, H., *Formen der 'Volkspoesie'* (Berlijn 1968)
- Belk, R.W., *Collecting in a Consumer Society* (Londen/New York 1995)
- Blécourt, W. de, 'De volksverhalen van J.W.R. Sinninghe', *Volkskundig Bulletin* 7 (1981) 162-189
- Briggs, C.L., 'Metadiscursive practices and scholarly authority in folkloristics', *Journal of American Folklore* 106 (1993) 387-434
- Clifford, J., 'On collecting art and culture', in: *The Predicament of Culture. Twentieth-Century Ethnography, Literature, and Art* (Cambridge, Mass. 1988)
- Cruikshank, J., 'Oral tradition and material culture. Multiplying meanings of "words" and "things"', *Anthropology Today* 8 (1992) 3, 5-9
- Dégh, L., 'What did the Grimm brothers give to and take from the folk?', in: *Narratives in Society: A Performer-Centered Study of Narration* (Helsinki 1995)
- Dekker, A.J., '150 Jaar Nederlands volksverhaalonderzoek', *Volkskundig Bulletin* 4 (1978) 1-28
- Dorson, R.M., *American Folklore* (Chicago 1964⁴)
- Eekma, G., 'By de skriuwersjongerein II. Dam Jaarsma', *It Heitelân* 28 (1950) 102-104
- Favret-Saada, J., *Deadly Words. Witchcraft in the Bocage* (Cambridge 1980)
- Goldstein, K.S., *A Guide for Field Workers in Folklore* (Hatboro, Penn. 1964)
- Haan, Tj.W.R. de, 'De studie van het levende volksverhaal in de Noordelijke Nederlanden', *Handelingen van het Eenentwintigste Vlaams Filologencongres*, Leuven 12-14 april 1955 (1955a) 269-271
- Haan, Tj.W.R. de, 'De studie van het levende volksverhaal in de Noordelijke Nederlanden', *Volkskunde* 56 (1955b), 1-11
- Handler, R., 'On having a culture. Nationalism and the preservation of Quebec's patrimoine', in: G.W. Stocking (ed.), *Objects and Others. Essays on Museums and Material Culture* (Madison, Wisconsin 1985)
- Handler, R., 'Authenticity', *Anthropology Today* 2 (1986) 1, 2-4

- Henssen, G., 'Sammlung und Auswertung volkstümlichen Erzählgutes', *Hessische Blätter für Volkskunde* 43 (1952) 5-29
- Holbek, B., *Trends in Current Folk Narrative Research* (Turku 1992)
- Hoppál, M., 'Folk narrative and memory processes', in: N. Burlakoff en C. Lindahl (ed.), *Folklore on Two Continents. Essays in Honor of Linda Dégh* (Bloomington 1980)
- Jaarsma, D., 'Oan 'e wal', *Sjlucht en Rjucht* 37 (1933a) 166-168
- Jaarsma, D., 'De fisker', *Sjlucht en Rjucht* 37 (1933b) 278-279
- Jaarsma, D., 'De spylman', *Sjlucht en Rjucht* 37 (1933c) 633-634
- Jaarsma, D., 'It testemint', *Sjlucht en Rjucht* 37 (1933d) 776-778
- Jaarsma, D., 'Fiif jier forlyn', *Sjlucht en Rjucht* 37 (1937) 323-325 (I), 342-344 (II), 357-360 (III), 373-376 (IV)
- Jaarsma, D., 'Nóch in Fryske Jiskepûster?', *It Heitelân* 27 (1949) 207-208
- Jaarsma, D., *Meiinoar nei Mearkelân* (Ljouwert 1963)
- Jaarsma, D., 'Minsken fan 'e Skieppedrifte', *De Strikel* 7 (1964) 156
- Jaarsma, D., 'Fan it libbene folksteltsje', *De Strikel* 9 (1966) 74-78
- Jaarsma, A.A., *Út it gea fan Sterke Hearke*. In kar út it fersprate wurk fan Dam Jaarsma. Besoarge troch Ph.H. Breuker, J. van der Kooi en J.J. Spahr van der Hoek (Ljouwert 1987)
- Jaarsma, D., en J. van der Meulen, Harkema, âld en nij. Ongepubliceerd typoscript. z.p. z.j. [1953]
- Kirshenblatt-Gimblett, B., 'Mistaken dichotomies', *Journal of American Folklore* 101 (1988) 140-155
- Kirshenblatt-Gimblett, B., 'Objects of ethnography', in: I. Karp en S.D. Lavine (ed.), *Exhibiting Cultures. The Poetics and Politics of Museum Display* (Washington, DC 1991)
- Kooi, J. van der, *Volksverhalen in Friesland. Lector en mondelinge overlevering. Een typencatalogus* (Groningen 1984)
- Nordström, I., 'Erinnerungskultur in Volkserzählungsarchiven. Personale Wirklichkeit oder ethnographisches genre?', in: B. Bönisch-Brednich, R.W. Brednich en H. Gerndt (ed.), *Erinnern und Vergessen, Vorträge des 27. Deutschen Volkskundekongresses, Göttingen 1989* (Göttingen 1991)
- Pearce, S.M., *On Collecting. An Investigation into Collecting in the European Tradition* (Londen/New York 1995)
- Poortinga, Y., 'In great forteller fan folksforhalen', *It Beaken* 36 (1974) 201-205
- Poortinga, Y., 'De forteller en syn eftergroun', in: *It fleanend skip. Fryske folksforhalen forteld troch Steven de Bruin* (Ljouwert/Baarn 1977)
- Poortinga, Y., 'Roel PETERS de Jong. De forteller en syn wrâld', in: *De held en de draek. Fryske folksforhalen forteld troch Roel PETERS de Jong* (Ljouwert/Baarn 1978)
- Rogan, B., 'From passion to possessiveness. Collectors and collecting in a symbolic perspective', *Ethnologia Europaea* 26 (1996) 65-79
- Schindlbeck, M., 'The art of collecting. Interactions between collectors and the people they visit', *Zeitschrift für Ethnologie* 118 (1993) 57-67
- Schoefs, H., 'Enkele methodologische en andere bedenkingen bij het moderne volksverhaalonderzoek', *Volkskunde* 98 (1997) 73-107
- Spahr van der Hoek, J.J., *De heidedorpen in de noordelijke Wouden* (Drachten 1960)
- Spahr van der Hoek, J.J., 'Dam Jaarsma, persoan en wurk', in: A.A. Jaarsma, *Út it gea fan Sterke Hearke* (Ljouwert 1987)
- Stewart, S., 'Notes on distressed genres', *Journal of American Folklore* 104 (1991) 5-31
- Tollebeek, J., en T. Verschaffel, *De vreugden van Houssaye. Apologie van de historische interesse* (Amsterdam 1992)
- Voskuil, J.J., 'Voorwoord', in: E. Heupers, *Volksverhalen uit Gooi- en Eemland en van de westelijke Veluwe*, deel 1(1) (Amsterdam 1979)
- Voskuil, J.J., *Meneer Beerta*. Het Bureau, deel 1 (Amsterdam 1996)
- Voskuil, J.J., *Het A.P. Beerta-Instituut*. Het Bureau, deel 4 (Amsterdam 1998)